

VÕRU MAAKONNA ARENGUSTRATEEGIA 2035+

Võru maakond
2019

Kjri aastast 2035

Varajane hommik, Kevade lõhnad lausa kisuivad õue, aga mina istun siin oma lahti rullitud ekraani taga ja kirjutan Sulle neid ridu. 'Kirjutan' kõlab veidi vanamoodsalt, aga mulle ikka meeldib seda sõna pruukida. Õhuke kileekraan, mille ees ma istun, „loeb“ mu mõtteid ning manab need nagu hologrammina silme ette, et saaksin visualiseeritud sõnu näpuga ümber sättida ja salvestada. Tead küll seda uusimat lahendust, mida igal pool reklaamitakse. Ma alles õpin seda kasutama. Nad ise ütlevad selle kohta 'sõnamanamine' või 'sõnaliseerimine', ent mulle tundub 'kirjutamine' endiselt suupärasem.

Jah, kummaline on kiiyata sinna paari kümnendi tagusesse aega, kui me Sinuga viimati koos neid strateegiamõtteid mõtlesime – mis saab Võrumaast ja Setomaast, mis saab elust üldse. Aasta 2035 tundus siis kusagil kaugel tulevikus, aga nüüd me siin oleme, esimese eduks Marsi-missiooni järgses ajastus. Ilmaelu on vahepeal teinud ootamatuid pöördeid. Kes meist oleks osanud toona kõiki neid viimaste aastate arenguid nii täpselt ennustada. Üht-teist läks siiski täppi. Mis Sa ise arvad: oli see tookordsete otsustajate tarkus või kohalike inimeste õige tunnetus, või hoopiski puhas juhus, et meie kodukant on paljudest suure ilma hädadest puutumata jäänud?

Ma usun, et see elu, mida mina täna siin enda ümber näen, rõõmustab Sind ka. Sa oled nüüd küll kaugel, aga meie ühine kodupaik mõjub tõepoolest natuke nagu paradüüsaarena selles tormituulte räsitud ilmameres! Vaatan enda ümber ja mõtlen, et kõige rohkem panime me mööda inimeste töötegemise ja elukorralduse ennustamisel. Meie kõigi ümberõpet ja igapäevaelu muutusi mõjutas kogu see globaalse kliimamuutuse värk nii kiiressi, et seda oligi võimatu ette näha. Kuid täna meelitavad kivilinnad vähem kui loodus ja maaelu. Inimesed elavad teistmoodi. Nad on õnnelikud. Teevad üksnes sellist tööd, mis neid tõesti inspireerib ja arendab, sõltumata ajast, kohast, sissetulekust. Meil siin on nii, et motivatsioon midagi teha lähtub igati enda elueesmärkidest, sissetulekuga äraelamine pole enam üldse küsimus. Küsimus on pigem, kuidas rohkema raha teenimise asemel paremini kogukonda ja ühiskonda teenida! Kuidas Sulle see turumajanduse järel tulnud tänumajandus meeldib? Mulle isegi väga. No kes oskas sellist asja toona ette kujutada. Vähemalt ma ei mäleta, et keegi oleks sarnase idee mõnel arutelul välja pakkinud...

Nojah, kliimast ei saa me enam üle ega ümber. Kuidas teil seal, oled ära harjunud? Päike ju kohati lausa lööb. Maa atmosfäär ikka soojeneb, poolused ikka sulavad. Äsja lugesin aga teadlaste värskest raportist, et globaalse kliimamuutuse tempo on õnneks aeglustumas – eks need viimase tosina aasta rahvusvahelised pingutused on ka suured olnud. Meiegi oleme siin Võrumaal ja Setomaal olulise panuse andnud, et kliimat tasakaalustada. Meie hästi hoitud ja hoolivalt majandatud metsad aitavad koduplaneedil hingata, meie puutumatud sood ja rabad salvestavad süsinikku rohkem kui jaheda temperatuuri päevil. Seda väärtust osatakse nüüd hinnata kui loodusvara: meie metsad, sood ja rabad on saanud investeerimisobjektiks, mis toodavad odava raha asemel eluks vajalikke keemilisi ühendeid, ja omanikele seeläbi suuremat tulu kui eales varem. Rääkimata igasugusest lisaväärtusest, mis meie puhtas looduses hoiul – liigirikkus, marjad-seened, vaikus ja rahu.

Tead, ma mõtlen, et kogu see kliimamuutuse värk on olnud ikka üks eriline õnnistus. Nüüd Sa muidugi vaidled mulle vastu, et millise hinnaga ja kindlasti oleks saanud ka teisiti. Aga ei oleks ju! Vaata neid globaalpoliitilisi protsesse: täna tuleb tagantjärele küll tunnistada, et üks kliimakatastroof kuulub inimkonnale aeg-ajalt hädasti ära. Kas Sa arvad, et riigijuhid oleksid muidu päeva pealt sõjakirved matnud ja võidurelvastumise miljardid ultrainnovaatiliste lahenduste väljatöötamise investeerinud? Kindlast mitte. Ainult tänu sellele õnnestus ju üheskoos need suured muutused üle elada. Ja võtame või kosmosetehnoloogiad. Kui asteroididelt maavarade kaevandamise tulu oleks jäänud ainult üksikute multiplanetaarsete triljardäride kätte, poleks meil täna sellist Maad ja sellist elustandardit. Meil poleks elamisväärtust koduplaneetigi enam! See tundub siiani uskumatu, et Maal nii lühikese ajaga nii pöördelised muutused läbi suudeti teha. Ka kliimapõgenike hordid ei ole meie kuplite ja orgude vahele tunginud, ning ega neid paista ka kusagilt. Pigem paistab, et meie oma nutikaid noori ja haritlasi süa varsti rohkem hästi ei mahu – nii ainulaadse paiga kувandi on see meie maakond saanud.

Kohalikul tasandil käis meil siin kõik sama kiiresti. Nagu inimeste teadvuse seisund oleks korrigeeritud muutunud. Võta kasvatatud meie meil kasvatatud ja töödeldud puhas toit. Kes oleks osanud paarikümne aasta eest arvata, et mahetootjate panust sellisel moel väärtustama hakatakse, ja mitte ainult kodukandis, vaid ka kaugemal. Puhas toit on täna kullahinnaga – ainult selle vahega, et kulda ei saa endiselt süüa... Küll on hea, et need meie missioonitundega mahetalunikud suutsid vahepealse keerulise aja üle elada ja jõudsid koduplaneedi uue ärkamisaja ära oodata. Ja ärkasid ka teised ettevõtjad. Kõiksugu nutikaid säästva majanduse lahendusi on nüüd nii palju, et teistsugusena ei kujutagi elu enam ette.

Kõige rohkem rõõmustan ma aga meie laste üle. Kui Sa näeksid, millise õhinaga nad iga päev kooli lähevad! Ega nad seal ju tegelikult käima peaksid, kõik teadmised saab salvestada otse nende „kõvakettale“. Teie lastel on see vist nüüd samamoodi? No jah. Nad lihtsalt tahavad koolis käia. Mäletad seda faktide tuupimist ja hindamist meie kooliajal. Nüüd pannakse hindeid mitte teadmiste, vaid uute avastuste, leiutiste ja selgeks õpitud kogemuste eest. Neid avastusi ja kogemusi nad seal koolis omavahel koguvadki. Loovalt ja mänguliselt, natuke nagu elu ja olukordi tükkideks lahti võttes ja siis jälle kokku pannes. Kuidas see täpselt käib, ma ise ka ei tea, aga nii nad koju tülles räägivad.

Midagi pole öelda, elu on nüüd siin ikka hoopis ilusam ja elusam! Ka meesugused „vanurid“, terved ja tegusad, elavad hästi. Ma tean, Sa poleks seda uskunud – eks sa sellepärast ju ära kolisidki. Sa ei uskunud seda isegi toona, kui me neid strateegiamõteteid koos mõtlesime: et küll see vanem põlvkond ikka vinduma jääb, ei oska nad elust rõõmu tunda ega midagi... Ma ütlen Sulle, asi on täpselt vastupidi! Mina oma 62 eluaastaga tunnen end jätkuvalt värske ja noorena, vähemalt pool elu ju veel ees. Ja küll ma jõuan neid taaskõhastumise plaane edaspidi teha, nagu ütles ka mu elukaarenõustaja viimatisel kohtumisel. Sellega on veel aega. Pension tiksub, süda tiksub, loodus kutsus – mis Sa veel paremat oskad tahta! Kui tekib soov kuhugi minna, tellin isesõitva auto kohale ja lasen end sõidutada. Vahel vanast harjumusest istun ise ka rooli taha, aga see rohkem lõbu pärast või nagu nostalgiks. Just eile arutasime elukaaslasega: me kõik peame olema ikka väga õnnelikud, et sellisel pöördelisel ajal otsustasime siia planeedile kehastuda. Mõtle, mis me kõik läbi oleme elanud, Sina ka, ja kuhu praeguseks jõudnud!

Kui Sa nüüd veel kahtled, kas tulla meid vaatama siia vanale Võromaale ja Setomaale, siis ma ütlen sulle viimase asja. Kuula nüüd: uma kii, uma meki, uma leht, uma savvusann – need pole kuhugi kadunud, vaid on olemas rohkem kui kunagi varem. Ja seto leelo ja kõik muu. Meie mitmekeelne elav kultuuriruum, kõik see uma ja hää, millest sa alati unistasid, elab ja hingab täiel rinnal. Muuseas, ühte uudist Sa kindlasti polegi veel kuulnud. Teadlased tegid äsja katsetega kindlaks, et see igiammune rahvatarkus, mille üle me ka Sinuga mitu korda saunalaval vaidlesime, see peabki paika: et kui tavaline saun puhastab üksnes inimese füüsilise keha, siis suitsusaun puhastab ka inimese energiakeha. Nii on. Teaduslikult tõestatud.

Sellised lood meil siin. Ega mul muud praegu lisada polegi, lähen nüüd õue. Linnud lausa rõõgivad, et miks ma välja ei tule. Saan neist juba päris hästi aru. Meil nimelt algasid varakevadel lindude keele kursused, kujutad Sa ette! No hea küll. Ole ikka tervitatud seal kaugel!

Ja kui Sul vähegi mahti, anna ise märku. Ma rullin siis oma ekraani lahti ja saame suhelda – silmast silma ja südamest südamesse, nagu nüüd öeldakse. Seni saadan Sulle siit ammuste aegade meenutuseks ühe Rahmani Jani laulukese, mille Kalkuna Mari ammuilma tagasi Jaapanimaal hitiks laulis. Mäletad küll, kuidas me seda Sinuga ühel Uma Pidol kuiva kurguga kõrvuti kooris hüüdsime: „Määne om seo maa, miä taast edesi saa.“

Kas see kõik on muinasjutt, kuulen Sind küsivat. Jah, ei ole.

Hääd Haami mätta otsast
Erkki

SISUKORD

SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	5
1. VÕRU MAAKONNA VISIOON 2035+	6
2. VÕRU MAAKONNA ARENGUSTRATEEGIA VÄÄRTUSED	7
3. STRATEEGIAKAART	7
4. STRATEEGILISED EESMÄRGID	8
4.1. ÕNNELIKUD JA TEGUSAD INIMESED	8
4.1.1. Heaolu valdkond	8
4.1.2. Elukestva õppe valdkond	9
4.1.3. Kestliku kogukonna valdkond	12
4.2. ROHKETE VÕIMALUSTEGA MAJANDUS	13
4.2.1. Majandusvaldkond	13
4.3. KULTUURILINE OMAPÄRA	16
4.3.1. Kultuuri ja eripära valdkond	16
4.4. ARENGUT TOETAV TARISTU JA MAINE	18
4.4.1. Taristu ja keskkonna valdkond	18
4.4.2. Maine valdkond	20
5. VÕRU MAAKONNA VISIOONI, VALDKONDLIKE VISIOONIDE JA EESMÄRKIDE SEOS	21
5.1. STRATEEGILISTE VALDKONDADE OMAVAHELISED SEOS	22
6. ELLUVIIMISE KORRALDUS	24
6.1. SEIRE	25
LISAD	25
LISA 1. MAAKONNA HETKEOLUKORRA ÜLEVAADE	25
LISA 2. ARENGUSTRATEEGIA SEOS TEISTE ARENGUDOKUMENTIDEGA	25
LISA 3. TEGEVUSKAVAD	25

SISSEJUHATUS

Võru maakonna arengustrateegia on dokument, mis hõlmab Võru maakonna omavalitsuste, ettevõtjate ja elanike ühiseid plaane maakonna arendamiseks kuni aastani 2035+.

Arengustrateegia on Võru maakonna inimeste nägemus oma kodumaakonna eesmärkidest ja arengut toetavatest tegevustest. Sealjuures on uue arengustrateegia koostamisel arvesse võetud ka eelmise strateegia materjale, maakonnaplaneeringut ning riiklikke ja kohalikke arengukavasid.

Arengustrateegia koostamise protsessi koordineeris SA Võrumaa Arenduskeskus. Strateegia koostamisel osales ..... inimest ja ..... organisatsiooni. Läbi viidi visiooniseminar, maakondlik arengupäev ja .....valdkondliku teemarühma kohtumist, millesse olid kaasatud erinevate elualade esindajad ja eksperdid. Läbi viidi ka arengustrateegia küsitlus elanikkonnale ja ettevõtjatele. Lisaks toimusid intervjuud Võru maakonna arengus olulist rolli omavate partnerite ja organisatsioonidega. Maakonna arengustrateegiat tutvustati maakonna kohalike omavalitsuste volikogudele.

Arengustrateegia dokument sisaldab maakonna visiooni aastaks 2035+, olulisi väärtusi ning kõige olulisemaid tegevussuundasid maakonna arengu kavandamisel arendusvaldkondade kaupa. Arengustrateegia dokumendi juurde kuulub 3 lisa. Dokumendi lisa 1 asub maakonna hetkeolukorra ülevaade koos andmetabelitega, lisa 2 on arengustrateegia seosed teiste arengudokumentidega ning lisa 3 valdkondlikud tegevuskavad.

Võru maakonna arengustrateegia koostamise materjalid on kättesaadavad SA Võrumaa Arenduskeskuse veebilehel <https://vorumaa.ee/arendus/arengustrateegia/>

Strateegia koostamisel on arvestatud Rahandusministeeriumi poolt välja töötatud maakondade arengukavade uuendamise meetodilise juhisega.

SA Võrumaa Arenduskeskus ja strateegia koostajad tänavad kõiki antud panuse eest.

1. VÕRU MAAKONNA VISIOON 2035+

Meie maakond on õnnelike ja tegusate inimeste, rohkete võimaluste ning mitme kultuuriruumiga maa.

Võro keelen: *Võro maakund küüniis mitmõhe kultuuriruumi, pakk pallo võimaluisi ja om kodos rõõmsilõ ni tegüsile inemiisile.*

Seto keeli: *Mi maakunnah omma' õnnõligu' ja võrksa' inemisõ', siih om hulga võimaluisi ni mitu eissagamast kultuuri.*

Inglise keeles: *Our county is a place of aspiring and joyous people. It is known for its numerous possibilities and distinct cultural heritage.*

Visioonist tulenevad maakonna strateegilised eesmärgid (edaspidi SE), mis on edasiste arendustegevuste põhifookuseks:

- **Õnnelikud ja tegusad inimesed.** Meie inimesed panustavad ühiskonda vastavalt oma tugevustele ja andele kogu oma elukaare vältel, elavad kaua ja tervena. Meil on piisavalt võimalusi eneseteostuseks ja arenguks ning meile on tagatud võimalused igakülgseks elukestvaks õppeks. Me väärtustame oma kodukohta ning oleme selle üle uhked. Me oleme ettevõtlikud ja nutikad. Me ei jäta üksteist üksi, me oleme hoitud. **(SE1)**
- **Rohkete võimalustega majandus.** Meil on rohkelt võimalusi ettevõtmiseks ja ametialaseks eneseteostuseks. Meie ettevõtjad on paindlikud, rakendavad kasulikke uuendusi ja vääringavad kõrgelt kohalikku ressursi. Ettevõtluskeskkond ja noored kannavad edasi maakonnale omaseid väärtusi. Ettevõtjad ja avalik sektor teevad tihedalt koostööd ühiste eesmärkide saavutamiseks. **(SE2)**
- **Kultuuriline omapära.** Võru maakonnas on kaks omanäolist kultuuriruumi (vana-võromaa ja seto), millele baseerub kohalik identiteet. Hästi säilinud ja edasi kantud kultuuri- ja looduspärandi tõttu on meie inimestel tugev paigatunnetus. Kultuuriline omapära on kogukondade sidujaks ning üheks ettevõtluse (ennekõike turismi) mootoriks. **(SE3)**
- **Arengut toetav taristu ja maine.** Arengut toetav taristu ja maine on strateegiline eesmärk, mis on eeltingimuseks teiste eesmärkide saavutamisele. Et meie inimesed saaksid olla õnnelikud ja tegusad, et majandus saaks kasvada rohkete võimaluste najal ning et kultuuriline omapära toimiks arengumootorina, on tarvis sobivat taristut: transpordi, energeetika, kommunikatsiooni, veemajanduse ja jäätmete käitluse ning ka majanduslikku, sotsiaalset, kultuuri, spordi ja vaba aja veetmise taristut. Samuti on oluline maakonna hea maine, mis toetab strateegias seatud eesmärkide saavutamist. **(SE4)**

2. VÕRU MAAKONNA ARENGUSTRATEEGIA VÄÄRTUSED

Võru maakonna arengu kavandamisel tuginetakse kolmele põhiväärtusele:

- **Meie inimesed.** Meie inimeste õnn ja hea toimetulek on kõige olulisem. Me oleme tugeva kogukonna- ja õlatundega ning oskame läbi rääkida ja teha koostööd. Me oleme uudishimulikud ning hoolivad nii iseenda kui ka maailma vastu.
- **Puhas loodus ning elukeskkond.** Meie maakonna loodus on omanäoline: lopsakad metsad, rohked järved ja jõed, mäed ja orud, käänulised teed, künklikud põllud ja rohelised asulad. Meil on ruumi, õhku, avarust ja võimalusi tegutsemiseks. Et seda hoida, elame ja majandame säästvalt ja nutikalt.
- **Keeled, kombed ja kultuurid.** Meil on kaks suurt kultuuriruumi ning nendel tuginev tugev ühtekuuluvustunne. Me hoiame võru ja seto kultuuri ja keeli, kombeid ja pärimusi.

Aigu om. Inemiisi om. Mõtsa om. Vunki mano!

3. STRATEEGIAKAART

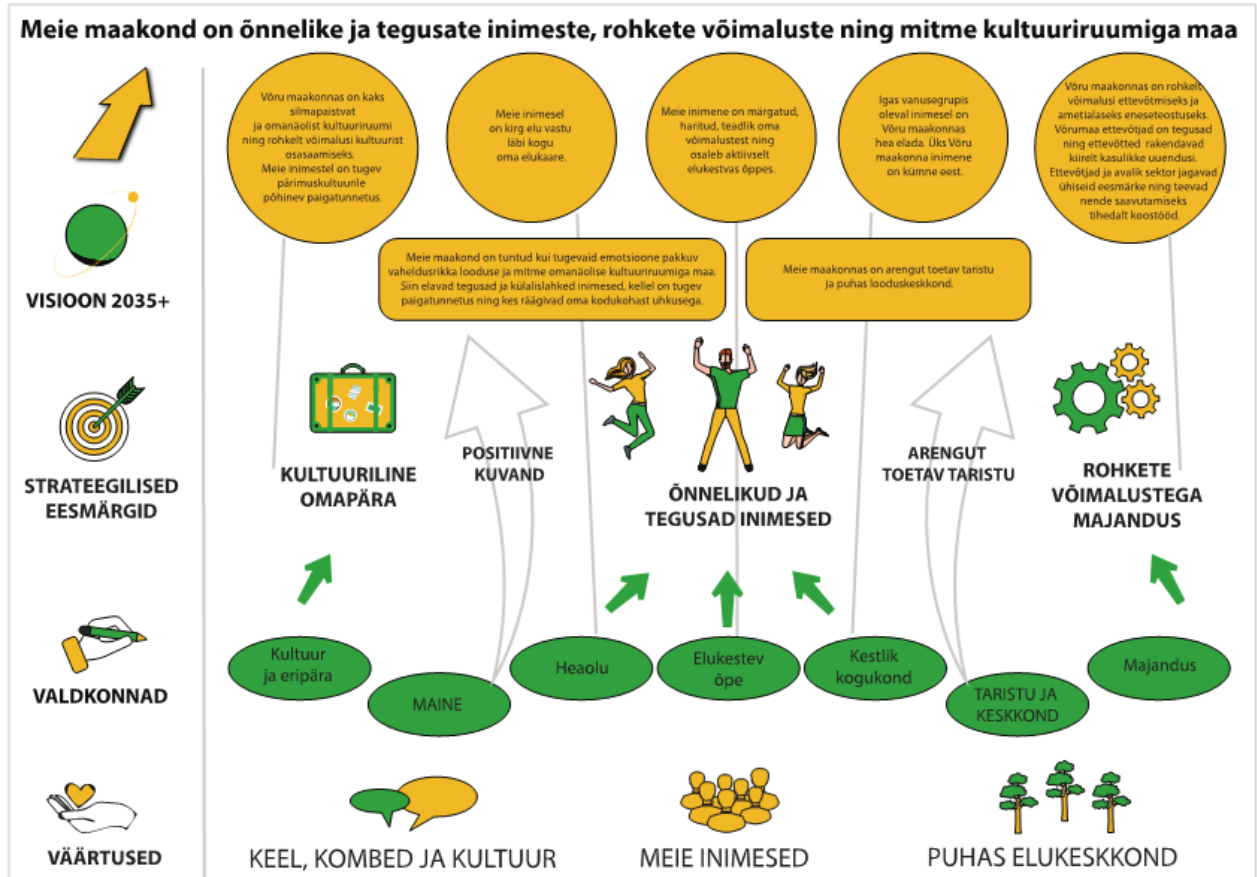
Võru maakonna arengustrateegias on **neli strateegilist eesmärki** (õnnelikud ja tegusad inimesed, rohkete võimalustega majandus, kultuuriline omapära ja arengut toetav taristu ja maine).

Nende eesmärkide saavutamiseks vaatleb strateegia lähemalt seitset erinevat valdkonda:

- 1) heaolu;
- 2) elukestev õpe;
- 3) kestlik kogukond;
- 4) majandus;
- 5) kultuur ja eripära;
- 6) taristu ja looduskeskkond;
- 7) maine.

Igal valdkonnal on omakorda **valdkondlik visioon**, millele põhinevad **valdkonna eesmärgid** ja **tegevussuunad**.

Võru maakonna arengustrateegia visiooni, strateegiliste eesmärkide, valdkondade ja väärtuste seoseid kirjeldab ülevaatlik strateegikaart (joonis 1).

4. STRATEEGILISED EESMÄRGID

4.1. ÕNNELIKUD JA TEGUSAD INIMESED

4.1.1. Heaolu valdkond

Võru maakond on Eesti keskmisega võrreldes kiiremini vananev, väheneva elanikkonnaga ja suuremate tervisest ja toimetulekust tingitud probleemidega piirkond. Maakonna jätkusuutlikkust pärssiv lõhe majanduse ja tööturu võimaluste ning sotsiaalkaitsesüsteemi vajaduste vahel on Eesti üks suurimaid.

Meie eesmärgiks on vähenevate ressursside tingimustes rahuldada suurenevat nõudlust lahenduste ja teenuste järele. Heaolu valdkonna prioriteet on iga inimese eneseteostuse toetamine igas eluetapis. Oluline on motiveerida inimest andma tema võimetele vastavat maksimaalset panust ühiskonna toimimisse. Lisaks on vajalik turvatunde loomine, mis aitab raskuste või kriisisituatsioonidega edukalt toime tulla.

Inimese heaolu sõltub kõige enam kolmest tegurist: kogukondlikud suhted (sotsiaalne sidusus), haridus (andeid väärtustav elukestev õpe) ja tööhõive (eneseteostus). Avalik sektor koostöös partneritega era- ja kolmandast sektorist loob võrdsed võimalused igale inimesele nende tegurite tagamiseks ning tervist ja heaolu toetavate valikute tegemiseks.

Meie inimeste pika ja täisväärtuslikuna elatud elu tagamisel on tähtis, et kõik maakonna käekäiku juhtivad partnerid käsitlevad heaolu teemasid strateegilise valdkonnana, et avaliku sektori korraldus vastab kiiresti muutuvatele oludele ning kaasab kogukonda.

Heaolu valdkonna visioon 2035+

Meie inimesel on kirk elu vastu läbi kogu oma elukaare.

Heaolu valdkonna eesmärgid on:

- Meie inimene elab kaua ja tervena (vähendada erinevust tervena elatud aastates võrdluses Eesti keskmisega).
- Meie inimene leiab eneseteostust kogu elukaare vältel (suurendada tööhõive määra eakate (70+), noorte (15-24) ja vähenenud töövõimega inimeste hulgas).
- Meie inimene on hoitud. Võrdsed võimalused ja sidused kogukonnad (vähendada materiaalse ilmajäetuse määra).

Peamised tegevussuunad on:

- **Hooliv inimene.** Toetame tugeva piirkonna identiteedi säilimist ja elu austavaid hoiakuid, mis aitavad kasvatada sidusat ühiskonda ning luua iga inimese jaoks kuuluvuse ja vajalikkuse tunnet.
- **Terved valikud.** Väärtustame tervist toetavaid valikuid ja vähendame tervisest tulenevat ebavõrdsust.
- **Võrdsed võimalused.** Arendame avalikku ruumi, teenuseid ja eneseteostuse võimalusi nii, et need arvestavad inimeste eripärasid ning vajadusi ja toetavad erinevate ühiskonnagruppide (noored, eakad, erivajadustega inimesed, lastega pered, üksikvanemad, omaste hooldajad jne) võimetekohast osalemist ühiskonnaelus ja tööhõives.
- **Kogukond kui partner.** Kaasame kogukonna avalike teenuste loomisse ja osutamisse ning anname kogukondadele suurema vabaduse ja vastutuse inimeste heaolu tagamisel.
- **Hooliv omavalitsus.** Sotsiaalhoolekandeline abi kättesaadavuse ja kvaliteedi tagamiseks kogu maakonnas hoolitseme personali olemasolu eest ning säilitame ja/või arendame taristut ning tehnoloogilisi lahendusi.
- **Kättesaadav arstiabi.** Tagatud on kvaliteetsete tervishoiuteenuste kättesaadavus esmatasandi terviskeskustes, perearstikeskustes ja Lõuna-Eesti Haiglas.
- **Tark juhtimine.** Toetame heaolu valdkonna kiiret arengut ja innovatsiooni.

4.1.2. Elukestva õppe valdkond

Võru maakonna elanike haridustase on Eesti keskmisest madalam, samuti on madalam nende inimeste hulk, kes osalevad ümber- ja täiendõppes või võtavad muul moel osa elukestva õppe programmidest. See on väljakutseks meie piirkonna ettevõtlusele, kogukondadele ning muude

valdkondade arengule. Koolide jaoks on probleemiks aga õpetajaskonna keskmisest kõrgem vanus ning tugispetsialistide nappus, mis vähendab koolide paindlikkust reageerida õpikäsitluse muutusele ning pakkuda sobivaimat tuge hariduslike erivajadustega lastele.

Hariduse valdkonnas on meie üheks olulisemaks väljakutseks luua soodsad tingimused elukestvaks õppeks nii haridustaristu arendamise kui ka hoiakute muutmise kaudu. Näiteks on oluline läbi järjepideva teavitustöö teadvustada nii õpilaste kui ka täiskasvanute hulgas vajadust elukestvalt õppida ning tõsta kutsehariduse mainet.

Haridustaristu arendamisel ja ressursside kokkuhoiuks tuleb koolid muuta avatud keskkondadeks, et lisaks õpilaste õpetamisele pakutaks koolides ka koolitusi ja kursusi täiskasvanutele (sh lapsevanematele) ning eakatele (nt väärikate ülikool). Täiskasvanukoolituses on võimalik ära kasutada kaasaegseid tehnoloogilisi lahendusi, et muuta koolitustel osalemine kõigile kättesaadavaks.

Asutusi, kes pakuvad Võru maakonnas erinevaid koolitusi ning haridusprogramme, on palju (lasteaiad, koolid, kutsehariduskeskus, Rajaleidja, Töötukassa, noortekeskused, päevakeskused ja erinevad vabaühendused). Piiratud ressursside tingimustes on üheks väljakutseks kujundada nende asutuste baasil välja valdkondlik võrgustik, et planeerida koolitusi ja programme süsteemselt ning sünergiliselt.

Jätakuvalt tuleb otsida paremini toimivaid lahendusi, kuidas toetada hariduslike erivajadustega (HEV) laste toimetulekut formaalses haridussüsteemis. Lahendused, millega HEV laste individuaalset arengut toetada, peavad olema tõhusad, sobivad, paindlikud ning arvestama õpilaste vajadustega. Maakonnas tuleb välja arendada ka sobivaid võimalusi erinevate füüsiliste ja vaimsete erivajadustega õpilaste haridustee jätkamiseks kutseõppes.

Üheks väljakutseks Võru maakonna haridusmaastikul on pakutava hariduse mitmekesistamine läbi alternatiivhariduse soodustamise, et iga laps saaks õppida talle kõige sobivamas keskkonnas. Selleks on oluline toetada Waldorf pedagoogikal põhineva kooli arengut Võru maakonnas ning aidata säilida teistel era- ja erikoolidel.

Et tõsta Võru maakonnas hariduse tugiteenuste taset ning tagada nende ühetaoline kättesaadavus kõigile õpilastele, on oluline luua maakonnaülene hariduse tugiteenuste keskus. Keskusesse on võimalik koondada kompetents, mida õpilased vajavad, kuid mida pole kas spetsialistide puudusel või vajaduse vähesuse tõttu võimalik pakkuda iga kooli juures üksikult (logopeedid, eripedagoogid, sotsiaalpedagoogid ja psühholoogid).

Kaasaegse õpikäsitluse juurutamiseks tuleb muuta huvitava kooli ja ettevõtliku kooli põhimõtted Võru maakonnas antava hariduse kvaliteedistandardiks.

Koostöös riiklike kõrgkoolidega tuleb maakonda rajada (huvi)õppekeskus loodus- ja täppisteaduste ning informaatikapädevuste arendamiseks, mis aitaks rikastada õppetöö

võimalusi ning suunata õpilasi praktiliste oskuste omandamisele tehnikavaldkonnas. Lisaks kutsehariduskeskusele vajab maakond veel (rakenduslikku) kõrgharidust pakkuvat asutust. Üheks haridusvaldkonna arengusuunaks on üldhariduskoolide, huvikoolide ning noorsootöö poolt pakutavate võimaluste tihe seostamine. Arusaamine, et haridus on osa noorsootööst ning vastupidi, aitab tõhustada koostööd koolide ja noorsootöö keskuste vahel.

Suureks väljakutseks on Võru maakonnas õpetaja ametikoha väärtustamine ning motivatsiooni loomine uute (sh noorte) õpetajate piirkonda tulemiseks. Õpetaja peab olema isiksus, kes suudab innustada noori avastama, kogema ja proovima. Et õpetajaskonna vananemisega seotud väljakutsetega toime tulla, on oluline arendada koolide vahel koostööd nii spetsialistide kui ka valikaine kursuste võimaluste jagamisel.

Elukestva õppe valdkonna visioon 2035+

Meie inimene on märgatud, haritud, teadlik oma võimalustest ning osaleb aktiivselt elukestvas õppes.

Elukestva õppe valdkonna eesmärgid on:

- Elukestev õpe on populaarne ja kõigile kättesaadav.
- Mitmekesise hariduse pakkumine maakonnas.
- Haridusasutustes on piisavalt heal tasemel õpetajad ja spetsialistid.
- Kasutame oma võimalusi parimal moel.

Peamised tegevussuunad on:

- Võru maakonna elanike keskmise haridustaseme tõstmine.
- Lapsevanemate arendamine, koolitamine, toetamine.
- Õpingud katkestanud inimeste toetamine ja haridustee jätkamiseks sobivate võimaluste pakkumine.
- Paikkonna eripära ja omanäolisust arvestav üldkeskharidus.
- Huvihariduse ja noorsootöö rolli suurendamine formaalhariduses.
- Kaasava hariduse võimaluste avardamine (~~osapoolte suurem kaasatus~~).
- Õppimisvõimaluste vastavusse viimine tööturu ja õppija vajadustega (sh tugev karjääriõpetus).
- Kodukandi kultuuri väärtustamise toetamine.
- Ettevõtlikkuse arendamise toetamine.
- Põhiväärtuste arendamise toetamine.
- Õpetajate toetamine ja motiveerimine, motivatsiooni loomine uute (sh noorte) õpetajate piirkonda tulemiseks.
- Haridustöötajate enesearendamise huvi toetamine ja motiveerimine.
- Haridusasutuste juhtide kompetentsi tõstmine ja pädeva tugipersonali tagamine.
- Kogukonna võimaluste kasutamise soodustamine õppetöö toetamiseks.

4.1.3. Kestliku kogukonna valdkond

Võru maakonna aktiivsete kogukondade kujunemist mõjutab enim see, et meil on väikesed külad, kus elanikke on alla kümne. Niisuguseid külasid on üle 250 ehk 46% kõigist küladest. Samuti iseloomustab Võru maakonda mitme kultuuriruumi olemasolu. Meil on kaks suurt kultuurilist kogukonda (setod ja võrokesed), esindatud on ka põlisvenelaste külad.

Võru maakonna külaseltside ja seltsingute aktiivsus on pigem madal, linnades puuduvad asumiseltsid. Paikkondlike kogukondade aktiivsuse tõstmine on oluline väljakutse.

Vähesed MTÜd on majanduslikult elujõulised, mistõttu tuleb oluliseks pidada nende jätkusuutlikkuse soodustamist. Üheks võimaluseks on sõlmida mõjusamate ühingute vahel pikemaajalised koostöölepingud (3-5 aastat). Samuti aitab jätkusuutlikkust suurendada võimaluste tagamine väikesteks investeeringuteks ning kogukondade suurem rahastus, raha läbipaistvam jagamine, kogukondade kaasamine ning otsuste tegemine võimalikult elanike lähedal. Kogukondade tegevus sõltub paljuski eestvedajatest. Tähtis on sädeinimeste tunnustamine, nende hoidmine ja motiveerimine.

Maakonnaplaneeringus on kirjeldatud maakonna keskuste võrgustiku areng ja pakutavate teenuste tase. Keskuste võrgustiku eesmärgiks on tagada kogu maakonnas töökohtade ja teenuste kättesaadavus ning seeläbi elukvaliteet nii linnades kui ka maapiirkondades. Avalike teenuste kättesaadavus maakonna igas paigas on kestliku kogukonna üks elementaarsetest vajadustest ja ka väljakutsetest.

Murekohaks ja arengupiduriks on teede halb seisukord ning kruusakattega teede rohkus. Eesmärgiks on tagada, et teed oleksid probleemideta kasutatavad 365 päeva aastas. Ühistranspordi arendamisel tuleb rakendada uuenduslikke lähenemisviise (sõidujagamine, nõudetransport, piirkonna elanike vajadustele vastav ühistranspordikorraldus - sh sotsiaaltransport, rongi- ja lennuliikluse võimalused).

Kiire internet ja heal tasemel telefoniside tuleb tagada kõikjal maakonnas.

Kestliku kogukonna valdkonna visioon 2035+

Igas vanusegrupis oleval inimesel on meie maakonnas hea elada. Üks meie maakonna inimene on kümne eest.

Kestliku kogukonna valdkonna eesmärgid on:

- Meie maakonnas on tugeva identiteediga kogukonnad, kes hoiavad ja kannavad edasi oma paikkonna keelt ja kultuurilist eripära.
- Meie maakonnas on turvalise, säästva ja keskkonnahoidliku mõtteviisiga inimesed.

- Meie maakonnas toimivad elujõulised valdkondlikud koostöövõrgustikud ja pidevalt arenevad ühingud.
- Meie maakond on parim paik laste ja noorte füüsiliseks ja vaimseks kasvamiseks ja arenguks, siin on hästi toimetulevate inimeste kasvulava.
- Meie maakonnas on eluks vajalikud teenused lihtsalt ja mugavalt kõigile kättesaadavad.

Peamised tegevussuunad on:

- Kogukonna pärandi edasikandmine moodsate vahenditega.
- Kogukondade tunnustamine, edulugude esiletõstmine.
- Iga maakonna kodanik kuulub vähemalt ühte kogukonda.
- Kultuuripärandi hoidmine.
- Puhas loodus, puhas toit, mahetootmine ja väiketootmise toetamine.
- Keskkonnateadlikkuse tõstmine ja loodusläheduse tähtsustamine.
- Kogukondlike koostöövõrgustike arendamine ja rakendamine, positiivse kogukonna kuvandi loomine.
- Seltsitegevuse toetamine suurema ühtsustunde ja heade omavaheliste suhete loomiseks. MTÜde majandusliku elujõulisuse, jätkusuutlikkuse soodustamine.
- Hea potentsiaaliga algatuste ja eestvedajate võimestamine (nt kodanikupalk eestvedajatele/aktivistidele).
- Noortele kättesaadav huviharidus, võimalused ja vahendid huvitegevuseks.
- Noorte arvamuse kuulamine ja arvestamine. Noorte märkamine ja tekkivate huvigruppide võimestamine.
- Paljulapselised perekonnad on elujõulised.
- Maakonna keskuste võrgustiku toimimise ja teenuste kättesaadavuse tagamine. Piirkonna avalike teenuste miinimumtaseme kehtestamine.
- Uuenduslike transpordilahenduste, nõudetranspordi ja sõidujagamise kasutuselevõtt.
- Kiire internetiside arendamine üle maakonna. Igas kodus kiire interneti ja telefonilevi tagamine.
- Korras teed. Kergliiklusteede võrgustiku arendamine.
- Kruusakattega riigimaanteed osakaalu vähendamine.
- Head transpordiühendused (hästi korraldatud ühistransport, bussi-, rongi-, lennuliikluse võimalused).

4.2. ROHKETE VÕIMALUSTEGA MAJANDUS

4.2.1. Majandusvaldkond

Ettevõtete poolt vaadatuna on Võru maakonna majandusarengu olulisemad probleemid seotud vajaliku tööjõu puudusega. Samas on tööjõupuudus osaliselt tingitud ka sellest, et Võru maakonna ettevõtete ärimudelid ja tehnoloogiad on sageli vananenud ning loodav lisandväärtus madal, mis ei võimalda maksta konkurentsivõimelist palka ega pakkuda tööd, mis oma sisult oleks töötajatele atraktiivne ja väljakutseid pakkuv.

Teine oluline probleem on seotud madala investeerimis- ja riskivõimekusega. Ettevõtetele ei ole piisavalt omakapitali, et teha vajalikke investeeringuid tööprotsesside efektiivsuse kasvatamiseks. Samas on keeruline kaasata ka laenu raha, sest laenu tingimused nõuavad Võru maakonnas tehtud investeeringutele valdavalt mitmekordse väärtusega tagatist. Pank hindab, et Võrus investeeritud euro on oluliselt väheväärtuslikum ja kõrgema riskiga kui Tallinnas, Tartus või Pärnus investeeritud euro.

Valdav osa Võru maakonna ettevõtetest on väikesed, mistõttu puudub neil sageli kompetents efektiivseks arendus- ja müügitööks. Samas on ettevõtete koondumine klastritesse ja võrgustikesse pigem tagasihoidlik. Puuduvad ideed, kuidas koostöös saavutada paremaid tulemusi. Samuti hindavad alustavad ettevõtted, et avaliku sektori poolne tugi on formaalne, ehkki vajatakse rohkem individuaalset abi ja nõustamist.

Kohalik ettevõtetus ei ole Võru maakonnas kunagi sama tulus nagu suure turuga suures linnas. Seetõttu on kohaliku suunitlusega ettevõtete jaoks eriti oluline, et meie maakonna inimesed eelistaksid tarbida oma maakonna tooteid ja teenuseid. Seda vajadust ei ole täna elanike tasandil teadvustatud.

Ehkki meie maakonnas loodavate ettevõtete arv püsib Eesti keskmisega samal tasemel, on meil ometi maakonna demograafilise struktuuri tõttu just noori alustavaid ettevõtjaid vähe. Osaliselt seetõttu ei ole maakonnas ka piisavalt innovatiivseid ideid ja kaasaegseid rakendusi, et püsida lisandväärtuse tootmisel konkurentsivõimel. Võru maakonda ootab ees üheksakümnendatel alustanud ettevõtjate põlvkonna vahetus, ent kogenud ettevõtjatele ei ole peale kasvamas järeltulijaid.

Võru maakonna majanduse järgmiste kümnendite võimalused peituvad ettevõtluskeskkonna paindlikkuse suurendamises ja tihedamas koostöös nii erasektori sees kui ka era- ja avaliku sektori vahel. Uued ja edasi arendatud tööstus- ja ettevõtlusalad annavad nii alustavatele kui ka juba tegutsevatele ettevõtetele võimaluse paindlikeks investeerimisotsusteks. Ettevõtlusega seotud infrastruktuuri arendamise toetamine loob ettevõtetele võimaluse jõukohaselt kohaneda hajaasustusest ning logistilises mõttes ebasoodsast asukohast tingitud probleemidega. Ettevõtluse tugistruktuuride (SA Võrumaa Arenduskeskus, Töötukassa, TSENTER jt) suurem omavaheline koostöö loob paremaid eeldused teenuste osutamiseks ning annab ettevõtetele võimaluse kompetentside kaasamiseks oma ettevõtte arendamisel. Välja arendatud kaugtöökeskused annavad töötajatele suurema paindlikkuse elukoha valikul ja seeläbi mitmekülgsemaks eneseteostuseks meie maakonnas. Militaarsektori arendamine ning suurema sidususe tekitamine erasektoriga võimendab meie maakonna loomulikku tugevust ning avab võimaluse olemasoleva potentsiaali tõhusamaks kasutamiseks.

Meie maakonnas on rohkelt võimalusi ettevõtmiseks ja ametialaseks eneseteostuseks. Võru maakonna ettevõtjad on tegusad ning ettevõtted rakendavad kasulikke uuendusi. Ettevõtjad ja avalik sektor jagavad ühiseid eesmärke ning teevad nende saavutamiseks tihedalt koostööd.

Majandusvaldkonna eesmärgid on:

- Ettevõtjad, avalik sektor ja vabaühendused teevad tõhusalt koostööd ühiste eesmärkide saavutamiseks.
- Võru maakonna ettevõtted on paindlikud ja nutikad.
- Võru maakonna töötajad tunnevad rahulolu ning saavad ennast ametialaselt teostada.
- Võru maakonna ettevõtluskeskkond ja noored kannavad edasi maakonnale omaseid väärtusi.
- Kohalik ressurs on nutikalt väärindatud.
- Kaitseväge tegevus soodustab maakonna majandusarengut.

Peamised tegevussuunad on:

- Meie maakonnas on toimiv avaliku ja erasektori koostööl arendatud ettevõtlusalade võrgustik.
- Avalik sektor aitab aktiivselt otsida lahendusi ettevõtete arengutakistuste ületamiseks.
- Ettevõtlustaristu (internet, teed, inkubaatorid, ettevõtlusalad) on välja arendatud. Avalik sektor arvestab taristu arendamisel ettevõtjate vajadustega.
- Avaliku sektori pakutavad teenused on vajalikud ja annavad arenguks kasulikku tuge.
- Meie vanema põlvkonna ettevõtjad kaasavad ettevõtete tegevusse uusi juhte.
- Teenindussektor kasutab aktiivselt innovaatilisi teenuslahendusi.
- Tootmisettevõtetes kasutatav tehnoloogia on kaasaegne ja säästlik.
- Võru maakonna ettevõtlusmaastik ja tööturu struktuur on mitmekesine ja pakub töötajatele häid eneseteostusvõimalusi.
- Võru maakonnas on loodud võimalused paindlikuks tööeluks (ühiskontorid, kaugtöökeskused) ja pakutakse teisi kaugtööd soodustavaid teenusesid.
- Võru maakonna keskmine palk tõuseb Eesti keskmisest palgast kiiremini.
- Meie maakonna ettevõtted kasutavad oma toodete ja teenuste turunduses julgelt võru ja seto kultuuri elemente.
- Meie maakonna tarbijad eelistavad kohalikke tooteid ja teenuseid.
- Meie ettevõtjatel on olemas vajalik teave kohaliku ressursi parema väärindamise võimaluste kohta.
- Meie maakonna ettevõtted toetavad vabaühendusi elanikkonnale sportimis- ja liikumisharrastuse võimaluste pakkumisel
- Meie maakond on aastaringne turismisihtkoht.
- Meie maakonnas toodetud toit on tuntud ja hinnatud.
- Meie maakonna metsadest saadavat puitu väärindatakse kohapeal.

- Meie maakonna tootjad ja teenusepakkujad on kaitseväele kohapeal olulised lepingupartnerid. Koostöös Eesti Kaitseväe ja Kaitseliiduga arendatakse ja propageeritakse meie maakonnas militaaretevõtluse suuremat levikut.
- Ajateenijad, liitlassõdurid ning nendega seotud külalised tarbivad aktiivselt kohalikke turismiteenuseid. Militaarmaastikest ja seal pakutavatest elamustest kujuneb turistidele oluline Võru maakonna külastusargument.
- Siin töötavad kaitseväelased valivad elukohaks meie maakonna.

4.3. KULTUURILINE OMAPÄRA

4.3.1. Kultuuri ja eripära valdkond

Lõuna-Eesti keel on üle 2000 aasta vana (algselt nimetati seda Tartu keeleks). Tänapäeval kõneldakse Võru maakonnas kahes põlises piirkonnakeeles: võru ja seto keeles. Keele kestmise seisukohast on oluline, et lasteaedades oleks loodud keelekeskkond ning koolides toimuksid tunnid võru ja seto keeles.

Võru maakonna eripäraks on mitme kultuuriruumi olemasolu ning rikkalik kultuuripärand. Seetõttu on väljakutseteks omanäoliste võru ja seto kultuuride säilitamine, arendamine ning tutvustamine, kaubamärkide edasiarendamine ja levitamine ning aastaringsete kultuuri- ja spordiürituste korraldamine, Võru Instituudi ja Seto Instituudi ning Vana-Võromaa ja Setomaa muuseumide potentsiaali maksimaalne ärakasutamine. Tähtis on maakonna omanäolise toetamine ja hoidmine, omapära rõhutamine, pärandkultuuri sidumine tänapäevaga ning selle edasiarendamine.

Kultuur on tänapäeval mitmekihiline. Pärimuslike ja rahvakultuuril põhinevate kunstiliikide kõrval on tähtis osa näitekunstil, pillimängul, koorilaulul, tantsul, kujutaval kunstil ja kinol. Maakondlikult on oluline taastada Võru Linnateater, kus professionaalselt tasandil saab esitada kohalikku näitekirjandust ning mis toob kultuurilise eripära sidususe teatrilavale. Kohalikul tasandil on tähtis säilitada küläteatrite tegevus. Tagada tuleb ka kinotegevuse võimaluste laiendamine üle maakonna.

Kultuurivaldkonnas on täheldatav põlvkondade probleem. Oluline on ka see, et peale kasvaks uusi tegijaid. Eesmärgiks on kaasata võimalikult palju noori.

Jätakuvalt on väljakutseks kultuuri au sees hoidmine ning eestvedajate tunnustamine ja toetamine ning koostöövalmiduse arendamine, et aidata loomeinimesi (projektijuhtimise tehnilise poole korraldamine) ning anda neile vahendeid ja teadmisi.

Rahva- ja kultuurimajadele on oluline leida maksimaalne rakendus (nt päeval üks, õhtul teised tegevused), mis omakorda tagaks majandamiskulude optimeerimise.

Väljakutseks on ka õige sihtgrupini jõudmine. Küsimus on, kuidas jõuda õigete inimesteni, et säästa vahendeid ja aega. Lahenduseks võiks olla ühise uue platvormi arendamine või olemasolevate aktiivsem kasutamine (sündmused, teenused jms).

Suurürituste toimumine annab võimaluse siduda omavahel kultuur, turism ja kohalik omapära. Eesmärgiks on veelgi paremini ära kasutada maakonna mitmekülgset loodust. Kaunis ja rikkumata loodus on ressurss, mida saab õigesti turundades maakonna huvides rakendada.

Kultuuri ja eripära valdkonna visioon 2035+

Võru maakonnas on mitu silmapaistvat ja omanäolist kultuuriruumi ning rohkelt võimalusi kultuurist osasaamiseks. Meie inimestel on tugev pärimuskultuurile tuginev paigatunnetus.

Kultuuri ja eripära valdkonna eesmärgid on:

- Erinevate kultuuriruumide ning traditsioonide hoidmine ja arendamine.
- Arvestamine erinevate vanusegruppidega (eelkõige noored ja vanemaealised).
- Piirkondade elujõulisuse tagamine ning sädeinimeste ja kogukonna eestvedajate hoidmine ja motiveerimine.
- Kultuur ja maakonna eripära (sh loodus, kultuuriruumid, kohalik toit, loomemajandus, religioon, kaitsevägi) on tõhusalt rakendatud maakonna mainekujunduses ja turismi arendamisel.
- Kultuurilise mitmekesisuse tagamine erinevate kultuurivaldkondade toetamise kaudu.

Peamised tegevussuunad on:

- Oma inimeste harimine, eripära ja omakultuuri selgitamine.
- Pärimuskultuuri ja teiste kultuuriliikide edendamine. Pärandkultuuri sidumine tänapäevaga.
- Noorte kaasamine ja võimaluste loomine, et noored saaksid ise kultuuri teha ja korraldada.
- Elukogenud põlvkonna kaasamine kogukondlikesse tegevustesse, et nad tunneksid, et kogukond neid väärtustab, ja aitaksid edasi kanda piirkonna kombeid ja keeli.
- Piirkondade elujõulisuse tagamine ning sädeinimeste ja kogukonna eestvedajate hoidmine ja motiveerimine.
- Omakultuuri ja eripära edasikandmine (kodu, lasteaed, kool).
- Piirkonna märkide võimestamine ja arendamine (suitsusann, seto leelo, Uma Mekk, Seto Küük, Uma Pido jne).
- Piirkonna tähtsündmuste ja eripäral tuginevate kultuuri- ja spordiürituste korraldamine ja nende lõimimine.
- Matkaradade võrgustiku arendamine.
- Info (üritused, teenuse osutajad jms.) kättesaadavuse parandamine.

4.4. ARENGUT TOETAV TARISTU JA MAINE

4.4.1. Taristu ja keskkonna valdkond

Võru maakonda läbib Tallinn–Tartu–Võru–Luhamaa maantee, Riia–Pihkva maantee ning Riia–Sankt Peterburi raudtee. Tartu lennujaam asub Võrust 63 km kaugusel. Võru maakonnas Koidulas ja Luhamaal asuvad Eesti-Venemaa piiripunktid. Kõik need võimalused peavad tagama kiire ühenduse nii Eesti oluliste keskustega kui ka piirinaabritega.

Kagu-Eesti raudteetaristu on amortiseerumas ning seetõttu seab taristu olulised piirangud raudtee kasutatavusele. Samas on raudtee kasutamise vajadus kaubavedude otstarbel aktuaalne ning reisirongiliikluse käivitamine Koidula–Võru–Valga liinil üheks võimaluseks Võru maakonna elanikele kiirema, turvalisema ja keskkonnasäästlikuma ühenduse pakkumiseks suuremate keskustega.

Võru maakonda katab Kagu-Eestile omane tihe teedevõrk. Problemaatiline on kruusakattega teede väga suur osakaal (riigi maanteedest 46% ja kohalikest teedest u 90%). Aastaks 2035+ peavad maakonna arengu seisukohalt (ettevõtluseks, ühistranspordiks kasutatavad) olulised riigimaanteed olema tolmuvaba katte all.

Olemasolevaid kergliiklusteid on Võru maakonnas ca 45 km. Osa kavandatud kergliiklusteede võrgustikust on juba rajatud või kavandatud Põlva ja Võru maakonnaplaneeringutega 2030+. Arvestades aga üha kasvavat huvi, on kergteede edasine arendamine aktuaalne. Kergteede arendamine edendab ühtlasi keskkonnasäästlikkust ning tervislikke eluviise.

Tänavavalgustus on paljudes kohtades amortiseerunud ja energiat raiskav. Eesmärgiks on olemasoleva tänavavalgustuse kaasajastamine.

Nõrkuseks on kiire internetiühenduse puudumise paljudes maakonna piirkondades. Eesmärgiks on tagada üle maakonna kiire internetiühendus kas lairiba või mõne muu innovaatilise lahenduse abil. Kiire interneti olemasolu loob muu hulgas eeldused internetipõhiste riigi ja kohalike omavalitsuse pakutavate teenuste tarbimiseks, kaugtöö võimaluste arendamiseks maakonnas ja ettevõtluse arenguks.

Võru maakonna ühistranspordi korraldamisel tuleb aluseks võtta Võru ja Põlva maakonnaplaneeringutega 2030+ kavandatud keskuste võrgustik. Eesmärgiks on piirkonna elanike vajadustele vastav ühistranspordikorraldus. Samas on kahaneva ja hajusa asustuse puhul otstarbekas keskenduda mitte üksnes tavapärasele fikseeritud liinikorraldusele, vaid ka paindlikule nõudetranspordile ning teistele paindlikele teenuslahendustele.

Põhjavee kaitsmiseks ning elanikele keskkonnasäästlikult korraldatud teenuste jaoks on oluline jätkuvalt arendada ühisveevärgi, -kanalisatsiooni ja sademeveesüsteemi taristut. Ka olemasolevates suvilapiirkondades on oluline välja arendada ühisveevärk ja -kanalisatsioon.

Maakonnas on palju korrusmaju, elamuid ja ühiskondlikke hooneid, mis on ehitatud 20ndal sajandil. Eesmärgiks on nende energiasäästlikumaks muutmine ning uute hoonete ehitamisel rakendada energiasäästu lahendusi. Ka taastuvate energiaallikate osakaalu suurendamine on üleriigilise planeeringu Eesti 2030+ järgi Eesti riikliku energiamajanduse oluline eesmärk. Taastuvenergeetika seisukohalt on Võru maakonnas perspektiivi edasi arendada kohalikele ressurssidele baseeruvat energeetikat nii elektri- kui ka koostootmises. Jäätmehoolduse üldiseks suunaks on jäätmete käsitlemine ressursina: ladestamist käsitletakse seega viimase variandina, eelistades jäätmete taaskasutust, ümbertöötlemist ja jäätmetest energia tootmist. Tulenevalt lähenemisviisist on jäätmekäitluse seisukohalt oluliseks eelkõige jäätmete sortimise-kompostimise taristu arendamine.

Taristu ja keskkonna valdkonna visioon 2035+

Meie maakonnas on arengut toetav taristu ja puhas looduskeskkond.

Taristu ja keskkonna valdkonna eesmärgid on:

- Head maantee- ja rongiühendused, korras teedevõrk ja kergliiklusteede võrgustik.
- Kiire internetiühendus.
- Elanike vajadustele vastav ühistranspordikorraldus.
- Keskkonnahoid (sh põhjavee kaitse, jäätmehooldustaristu arendamine).
- Taastuvate energiaallikate laiem kasutuselevõtt ning energiasäästu meetmete rakendamine.
- Inimeste erinevaid vajadusi arvestav ning ühiskonna sidusust ja turvatunnet kasvatavat avalik ruum.

Taristu ja keskkonna valdkonna peamised tegevussuunad on:

- Ühenduste parendamine (teed, kergliiklusteed, ühistransport, raudteetransport).
- Teede asfalt- ja mustkatte alla viimine.
- Kruusakattega riigimaanteed osakaalu vähendamine.
- Ettevõtete taristu toetusprogrammi käivitamine.
- Kiire interneti ja pändliku töö võimaluste arendamine.
- Piirkonna, kohalike ja lähikeskuste võrgustiku ning Võru linna kui maakondliku keskuse areng.
- Maakonnaülese ja rahvusvahelise koostöö arendamine.
- Valga-Koidula raudtee suurem kasutus reisijate- ja kaubaveol.
- Keskkonna hoidmine ja energiasääst.
- Avaliku ruumi arendamine.
- Riiklike struktuuride (ametid, inspeksioonid, kaitsevägi, Kaitseliit jne) kohalolu tagamine maakonnas ja nende vajaduste realiseerimisele kaasa aitamine.

4.4.2. Maine valdkond

Võru maakonna piiride muutus on tõstatanud vajaduse hea maine teemaga süsteemsemalt tegeleda, kuna varasemaga võrreldes on maakonnas rohkem info- ja kommunikatsioonikanaleid ning ka maine loojaid. Tekkinud on vajadus valdkondade vaheliseks paremaks koostööks, et ühtlustada maakonnast väljaminevaid sõnumeid, tagamaks maakonna positiivset kuvandit ja mainet.

Võru maakonna maine tugineb piirkonna väärtustele, tuntud isikutele, eripärale, aja- ja kultuuriloole ning traditsioonilistele kultuuri- ja spordiüritustele ning siin elavate inimeste oskusele seda kajastada.

Oluline koht maine arendamisel on maakonna väärtuste ja positiivsete erisuste esiletoomisel:

- Meil on tugevad, kokkuhoidvad, tegusad kogukonnad, kus elavad eluterve ellusuhtumisega inimesed.
- Meil on puhas ja eneseteostust pakkuv elukeskkond. Siin on kaunis eristuv loodus. Meil on ruumi.
- Meil on mitu koos eksisteerivat, väärtust loovat kultuuriruumi.
- Meil on olemas baasväärtused, mis loovad hea keskkonna laste kasvatamiseks, perega kodu loomiseks.
- On olemas tugevad piirkonna märgid (Vana-Võromaa, Setomaa, Uma Mekk, üleriigiliselt ja kaugemalgi tuntud spordiüritused jt).

Võru maakonna omapära leiab kõige tugevamalt oma keeles ja kultuuris. Tähtis komponent on tugeva identiteeditunde loomine maakonna inimestes. Oluline on, et Võru maakonna inimene on uhke oma kodukoha üle ning räägib sellest innustunult.

Maine tõstmise kõige tähtsam eesmärk on luua positiivne kuvand Võru maakonnast. Vaade Võru maakonnale väljastpoolt peab paistma positiivne ja atraktiivne, **peegeldades seejuures tõelist olukorda.** Maakonna mainet saame kujundada kõik koos (elanikud, ettevõtjad, organisatsioonid, kogukonnad) ehk meie enda suhtumisest ja hoiakutest kujuneb maakonna maine. Kui me ise tunneme ennast hästi, siis see peegeldub ka väljapoole.

Maine valdkonna visioon 2035+

Meie maakond on tuntud kui tugevaid emotsioone pakkuv vaheldusrikka looduse ja mitme omanäolise kultuuriruumiga maa. Siin elavad tegusad ja külalislahked inimesed, kellel on tugev paigatunnetus ning kes räägivad oma kodukohast uhkusega.

Faktipõhise ja tervikliku Võru maakonna kuvandi loomiseks ja edasiandmiseks on oluline sõnastada ja juurutada põhisõnumid. Sõnumeid peab arvesse võtma turundusmaterjalide loomisel.

Põhisõnumid:

- Võru maakonnas on tugevaid emotsioone pakkuv vaheldusrikas loodus.
- Võru maakonnas on mitu omanäolist kultuuriruumi.
- Siin on tegusad külalislahked inimesed, kellel on tugev paigatunnetus.
- Võru maakonna inimene loob oma hea maine ise.

5. VÕRU MAAKONNA VISIOONI, VALDKONDLIKE VISIOONIDE JA EESMÄRKIDE SEOS

Võru maakonna arengustrateegia üldvisiooni ning valdkondlike visioonide ja eesmärkide kokkuvõttev ülevaade on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Võru Maakonna visioon ning valdkondlikud visioonid ja eesmärgid

Maakonna visioon:	Meie maakond on õnnelike ja tegusate inimeste, rohkete võimaluste ning mitme kultuuriruumiga maa					
V1. Heaolu						
VV1. Visioon:	Meie inimesel on kirk elu vastu läbi kogu oma elukaare.					
VE1. Eesmärgid:	VE1.1. Meie inimene elab kaua ja tervena (vähendada erinevust tervena elatud aastate võrdluses Eesti keskmisega).	VE1.2. Meie inimene leiab eneseteostust kogu elukaare vältel (tööhõive määra kasv eakate (70+), noorte (15-24) ja vähenenud töövoimega inimeste hulgas).	VE1.3. Meie inimene on hoitud. Võrdsed võimalused ja sidusad kogukonnad (vähendada materiaalse ilmajaetuse määra).			
V2. Elukestev õpe						
VV2. Visioon:	Meie inimene on märgatud, haritud, teadlik oma võimalustest ning osaleb aktiivselt elukestvas õppes.					
VE2. Eesmärgid:	VE2.1. Elukestev õpe on populaarne ja kõigile kättesaadav.	VE2.2. Mõnemesise hariduse pakkumine maakonnas.	VE2.3. Haridusasutustes on piisavalt heal tasemel õpetajad ja spetsialistid.	VE2.4. Kasutame oma võimalusi parimal moel.		
V3. Kestlik kogukond						
VV3. Visioon:	Igas vanusegrupis oleval on meie maakonnas hea elada. Üks meie maakonna inimene on kümne eest.					
VE3. Eesmärgid:	VE3.1. Meie maakonnas on tugeva identiteediga kogukonnad, kes hoiavad ja kannavad edasi oma paikkonna	VE3.2. Meie maakonnas on turvalise, puhta ja keskkonnahoidliku mõtteviisiga inimesed.	VE3.3. Meie maakonnas toimivad hästi elujõulised valdkondlikud koostöö- võrgustikud ja pidevalt arenevad ühingud.	VE3.4. Meie maakond on parim paik laste ja noorte füüsiliseks ja vaimseks kasvamiseks ja arenguks, siin on hästi	VE3.5. Meie maakonnas on eluks vajalikud teenused lihtsalt ja mugavalt kõigile kättesaadavad.	

	keelt ja kultuurilist eripära.			toimetulevate inimeste kasulava.		
V4. Majandus						
VV4. Visioon:	Meie maakonnas on rohkelt võimalusi ettevõtmiseks ja ametialaseks eneseteostuseks. Võru maakonna ettevõtjad on tegusad ning ettevõtted rakendavad kasulikke uuendusi. Ettevõtjad ja avalik sektor jagavad ühiseid eesmärke ning teevad nende saavutamiseks tihedalt koostööd.					
VE4. Eesmärgid:	VE4.1. Ettevõtjad ja avalik sektor teevad tõhusalt koostööd ühiste eesmärkide saavutamiseks.	VE4.2. Meie ettevõtted on paindlikud ja nutikad.	VE4.3. Võru maakonna elujõud on rahulolu ning saavad ennast ametialaselt teostada.	VE4.4. Meie ettevõtluskeskkond ja noored kannavad edasi maakonnale omaseid väärtusi.	VE4.5. Kohalik ressurss on nutikalt väärdatud.	VE4.6. Kaitseväge tegevus soodustab maakonna majandusarengut.
V5. Kultuur ja eripära						
VV5. Visioon:	Võru maakonnas on mitu silmapaistvat ja omanäolist kultuuriruumi ning rohkelt võimalusi kultuurist osasaamiseks. Meie inimestel on tugev pärimuskultuurile toetuv paigatunnetus					
VE5. Eesmärgid:	VE5.1. Erinevate kultuuriruumide ning traditsioonide hoidmine ja arendamine.	VE5.2. Arvestamine erinevate vanusegruppidega (eelkõige noored ja vanemaealised).	VE5.3. Piirkondade elujõulisuse tagamine ning sädeinimeste/kogukonna eestvedajate hoidmine ja motiveerimine.	VE5.4. Sihipärane turismiarendamine (sh loodus, kultuuriruumid, kohalik toit, loomemajandus, religioon, kaitseväge).		
HV1. Taristu ja looduskeskkond						
HVV1. Visioon:	Meie maakonnas on arengut toetav taristu ja puhas looduskeskkond.					
HVE1. Eesmärgid:	HVE1.1 Head maantee- ja rongiühendused, korras teedevõrk ja kergliiklus- teede võrgustik.	HVE1.2. Kiire internet.	HVE1.3. Elanike vajadustele vastav ühistranspordikorraldus.	HVE1.4. Keskkonnahoid (sh põhjavee kaitse, jäätmehooldustaristu arendamine)	HVE1.5. Taastuvate energiaallikate laiem kasutuselevõtt ning energiasäästu meetmete rakendamine.	HVE1.6. Inimeste erinevaid vajadusi arvestav ning ühiskonna sidusust ja turvatunnet kasvatav avalik ruum.
HV2. Maine						
HVV2. Visioon:	Meie maakond on tuntud kui tugevaid emotsioone pakkuv vaheldusrikka looduse ja mitme omanäolise kultuuriruumiga maa. Siin elavad tegusad ja külalishked inimesed, kellel on tugev paigatunnetus ning kes räägivad oma kodukohast uhkusega.					
Sõnumid:	1. Võru maakonnas on tugevaid emotsioone pakkuv vaheldusrikas loodus.	2. Meie maakonnas on mitu omanäolist kultuuriruumi.	3. Siin on tegusad külalishked inimesed, kellel on tugev paigatunnetus.	4. Võru maakonna inimene loob oma hea maine ise.		

5.1. STRATEEGILISTE VALDKONDADE OMAVAHELISED SEOSSED

Võru maakonna arengustrategia on üles ehitatud valdkondadevahelise sidususe põhimõttel. See tähendab, et iga valdkonna tegevus peab omal moel toetama kõiki teisi.

Heaolusse panustavad teised valdkonnad järgmiselt:

- iga laps saab kodulähedase alus- ja põhihariduse, mis aitab välja arendada tema andeid ja potentsiaali ning loob parimad eeldused elus hakkama saamiseks;
- kogukonnad märkavad abivajajaid ja hoolivad oma inimestest (kogukonnateenused, jagamismajandus);
- ettevõtjad panustavad oma töötajate heaolu ja tervise säilitamisse (töökeskkond, töökorraldus ja juhtimine, inimsuhted, paindlik tööaeg ja -koht, eneseteostus);
- meie looduskeskkond soosib liikuvat eluviisi, puhtaid toiduaineid ja vaimset tasakaalu;
- meil on soodsad võimalused tervise- ja sotsiaalvaldkonna ettevõtluseks (tervislik puhkus, raviteenused, väärrika vananemisega seotud teenused jne).

Elukestvasse õppesse panustavad teised valdkonnad järgmiselt:

- märgatakse erivajadustega lapsi ning pakutakse neile vajalikke õppevorme ja tugiteenuseid;
- kogukonnas panustatakse elukestvasse õppesse ja väärtuste juurutamisse ja põlvkondade sidususse;
- ettevõtjaid kaasatakse hariduse andmisse (nt töövarju ja praktikavõimaluste pakkumine);
- omapära rakendatakse hariduskorralduses - väärtuspõhine õpe;
- positiivne maine tagab suurema huvi maakonna haridusasutustes õppimiseks.

Kestlikku kogukonda panustavad teised valdkonnad järgmiselt:

- arendatakse võimalusi kogukondade kaasamiseks heaolu toetavate avalike teenuste väljatöötamiseks ja pakkumiseks ning seeläbi soodustatakse kogukondlikku tööhõivet;
- haridusvaldkond pakub mitmekülgeid võimalusi (huviharidus, täiskasvanuharidus, kutseharidus, väärivate ülikool, elukestev õpe);
- ettevõtjad pakuvad elanikele atraktiivseid töökohti;
- arendatakse kogukondlikku kultuuri ja identiteeti, eristudes seeläbi teistest piirkondadest;
- mainekujundus aitab suurendada oma inimeste uhkustunnet kodukoha vastu.

Majandusse panustavad teised valdkonnad järgmiselt:

- heaolu valdkonnas rakendatakse innovatiivseid teenuselahendusi, pakkudes probleemidele uudseid lahendusi;
- hariduses käsitletakse ettevõtlikkust läbiva teemana, suurendamaks noorte huvi ettevõtluse vastu;
- kestlik kogukond aitab tagada maakonna elujõulisuse ning ettevõtjatele vajaliku tööjõu olemasolu;
- maakonna omanäolisust kasutatakse ettevõtluse arendamiseks (kohaliku ressursi nutikas väärindamine);
- positiivse maine kaudu tekitatakse huvi Võru maakonda investeerida.

Kultuuri ja eripärase panustavad teised valdkonnad järgmiselt:

- kasutatakse kohalikke loodustooteid ja ravivõimalusi (Värska ravimuda, Kubija SPA jm);
- hariduskorraldus toetab oma keele ja kultuuri arengut (keelepesad, väärtuspõhine haridus);
- kodus ja kogukonnas kantakse põlvest põlve edasi piirkondlikku kultuuri ja eripära;
- ettevõtjad saavad kas rahaliselt või oma toodanguga toetada kohalikke kultuuritegelasi ja algatusi;
- mainekujundus aitab esile tuua ning toetab sellega maakonna kultuurilist rikkust ja eripära.

Mainesse panustavad teised valdkonnad järgmiselt:

- oleme piirkond, kes ei karda tõele näkku vaadata ja otsib sihikindlalt lahendusi päris probleemidele. Meie kuvand on seotud sotsiaalse innovatsiooni ja rasketele probleemidele uudsete lahenduste otsimisega;
- elukestev õpe aitab kaasa inimese toimetulekule ja heaolu tõusule, mis omakorda toetab maakonna head mainet;
- tugeva eripäraga ja kestlikud kogukonnad;
- ettevõtjate edulood toetavad positiivset mainet;
- maineürituste ja tähtsündmuste reklaam kujundab positiivset mainet maakonnast.

6. ELLUVIIMISE KORRALDUS

Võru maakonna arengustrateegias kokku lepitud valdkondlike eesmärkide täitmiseks koostatakse vastavad tegevuskavad. Kavade koostamiseks kogutakse maakonna omavalitsustelt ja teistelt asjassepuutuvatelt organisatsioonidelt kokku info nende algatuste ja plaanide kohta, mis aitavad kaasa strateegiliste eesmärkide saavutamisele.

Tegevuskavades määratletakse ka igale valdkonnale konkreetsed tulemusindikaatorid, millega eesmärgi saavutamist mõõta. Tegevuskavad sisaldavad objekti/projekti nime, indikatiivse maksumuse, vastutaja ja tähtaja kohta. Tegevuskavadesse kantud projektid on jaotatud kahe tasandi vahel: maakondliku/piirkondliku (mitut omavalitsust hõlmavad) ja kohaliku (ühte omavalitsust hõlmavad) mõjuga.

Koostatakse seitse tegevuskava:

1. heaolu valdkonnale (lisa);
2. elukestva õppe valdkonnale (lisa);
3. kestliku kogukonna valdkonnale (lisa);
4. majandusvaldkonnale (lisa);
5. kultuuri ja eripära valdkonnale (lisa);
6. mainevaldkonnale (lisa);
7. taristu ja looduskeskkonna valdkonnale (lisa).

6.1. SEIRE

SA Võrumaa Arenduskeskus kogub ja analüüsib seireandmeid maakonna arengustrateegia elluviimise mõju hindamiseks. Strateegia seire ja hindamine on kavandatud kahel tasandil:

1. valdkondlikes tegevuskavades kajastatud objekte/projekte ning neis välja toodud indikaatoreid seiratakse jooksvalt, omamaks ülevaadet, millises staadiumis on kavade elluviimine. Kord aastas koostab SA Võrumaa Arenduskeskus ülevaate, millised projektid on ellu viidud, millised mitte, samuti täiendatakse rakenduskavasid vajadusel uute projektidega;
2. igal neljandal aastal viiakse ellu põhjalikum seire strateegiliste eesmärkide täitmise osas.

Arengustrateegia seire korraldamiseks määrab SA Võrumaa Arenduskeskus vastutajad. Kord aastas koostab SA Võrumaa Arenduskeskus arengustrateegia täitmise aruande.

LISAD

LISA 1. MAAKONNA HETKEOLUKORRA ÜLEVAADE

LISA 2. ARENGUSTRATEEGIA SEOSSED TEISTE
ARENGUDOKUMENTIDEGA

LISA 3. TEGEVUSKAVAD